

УДК: 821.161.2:398.1(4)«18»

МОТИВ КРОС-ГЕНДЕРНОЇ ТРАВЕСТІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ І ПОЛОВИНИ XIX ст. НА ТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Олександра Ніколова, канд. філол. наук, доц.

Запорізький національний університет

anikolova@ukr.net

Стаття присвячена розгляду специфіки творчого використання мотиву крос-гендерної травестії українськими письменниками I половини XIX ст. (Г. Квіткою-Основ'яненком, Є. Гребінкою, Т. Шевченком). Акцентується типовість відповідного феномену (поширення у міфах, фольклорі, певних жанрах художньої словесності), виділяються основні тенденції його наукового осмислення дослідниками.

Ключові слова: крос-гендерна травестія, традиція, мотив, нарратив, художня трансформація.

Невідповідність істинного та видимого — одна з вічних тем у художній творчості багатьох народів. Розгляд цього матеріалу з позицій компаративістики можна здійснювати на різних рівнях — від детермінант та загальних тенденцій функціонування до особливостей реалізації у межах певних національно-жанрових традицій. Детальний аналіз останнього аспекта, у свою чергу, відкриває перспективи досліджень мотиву крос-гендерної травестії [13, с. 3].

Відповідні ситуації у фольклорі та літературі неодноразово привертала увагу вчених. Так, зокрема, науковці часто зосереджують увагу на мотиві перевдягання жінки у чоловіче вбрання (найчастіше це «дівчина-воїн»): «Ілля Муромець і богатирство київське» О. Міллера [11, с. 635–647] (об'єкт аналізу — російська билина «Ставр Годинович», сербські та хорватські пісні), «Історичні пісні малоруського народу» В. Антоновича та М. Драгоманова [1], статті В. Стасова «Про походження російських билин» [17] (розглядаються російський, грецький, німецький епос), «Дівчина-воячка» І. Франка [21], праця І. Сазоновича «Пісні про дівчину-воїна та билини про Ставра Годиновича» [16]. Заслуга І. Сазоновича, окрім іншого, полягає також у спробі систематизації матеріалів з історії вивчення цього мотиву, представлених не лише вітчизняними, але й закордонними вченими, які записували та коментували його версії (К. Нігра, Ф. Вольф, Н. Белерман та ін.) [16, с. 2–5]. Також значущим є внесок у розробку

питання Ю. Кржижанівського [8], який висвітлює особливості відповідної травестії у народних піснях (тип «дівчина-воїн»), легендах («дівчина-чернець»), казках («дівчина-наречений») різних країн.

Інший вектор крос-гендерного перевдягання цікавить З. Кузельо: «Слов'янські балади на тему: хлопець перебирається в жіночу одіж або каже себе занести в мішку до кімнати дівчини, щоб її звести» [9], «Матвій Корвін у слов'янській баладі «Матвій, перебраний на жінку, зводить неприступну діву» (розділ праці «Угорський король Матвій Корвін в слов'янській усній словесності. Розбір мотивів, зв'язаних з його ім'ям») [2, с. 89].

Останнім часом на матеріалі літературних творів цей мотив розглядається у різних аспектах: з позицій семіотики [13], компаративістики [14], «гендерного» літературознавства [10; 18–20]. Як слушно зазначає Г. Улюра, «из многообразия тем, составляющих область интереса гендерных исследований в литературоведении, *тема переодевания (в самом широком значении этого понятия — от изменения социального статуса до карнавализации гендера), пожалуй, одна из самых знаковых и едва ли не наименее из изученная* (виділено мною. — О. Н.)» [18, с. 335]. Відсутнє цілісне дослідження тенденцій трансформації відповідного мотиву в українській літературі в цілому та I пол. XIX ст. зокрема. Все зазначене обумовлює **актуальність** даної статті.

Мета статті — визначення характеру творчого використання мотиву крос-гендерної травестії українськими письменниками I пол. XIX ст. на тлі європейської традиції.

Мотив крос-гендерної травестії належить до міжнародних: він функціонує ще у міфології, зокрема античної та скандинавській (міфи про дитинство Ахілла, перебування Геракла в рабстві в Омфалі, витівки Локі та Тора тощо), неодноразово зустрічається у казках, билинах, баладах різних країн (міжнародні сюжети типу «Чоловік вихваляється дружиною» АТ 880, «Покинута наречена у чоловічій подобі» АТ 881, «Невинно обмовлена дівчина» АТ 883/ББКН 883А=АА 883, «Покинута наречена прислужує як лакей» АТ 884, «Покинута наречена» ББКН 884=АА 884А, «Дівчина-солдат» АТ 884, «Дружина виручає чоловіка» ББКН 880=АА 880А, «Солдат-генерал» ББКН 880*=АА *880 I, «Царівна-монах» ББКН 884В** та ін.).

Згодом крос-гендерна травестія переходить й у літературу: «Касіна» Плавта, фабліо «Беранж'є», містерії про «папесу Іоанну», третя та

дев'ята новели другого дня «Декамерона» Дж. Боккаччо, «Новела про те, як було відкрито Джерело Одкровення» А. де Еслава, «Нові забавки і веселі розмови» Б. Депер'є, «Пачеко та Паломеке» Г. де Сеспедеса-і-Менесеса, «Небилиці» Х. де Тімонеди, «Пригоди Діани», «Молодик із Каструччо» Лопе де Вега, «Дон Хіль Зелені штани» Тірсо де Моліни, «Віндзорські жартівниці», «Венеціанський купець», «Два веронці», «Дванадцята ніч, або Як собі хоче», «Як вам це сподобається» В. Шекспіра, «Життя це сон» П. Кальдерона, «Слуга двох панів» К. Гольдоні, «Сімпліссімум» Г. Я. Гріммельсхаузена, «Графиня, або Жінка-сільфіда» Р. де Ла Бретонна, «Історія кавалера де Гріє та Манон Леско», «Історія донни Марії та юного князя Джустініані», «Пригоди прекрасної мусульманки» А.-Ф. Прево, «Клодіна» Ж.-П. К. де Флоріана, «Пригоди Найджела», «Абат», «Марміон» В. Скотта, «Лара», «Гяур» Дж. Байрона тощо.

Чоловіча трагедія найчастіше пов'язана із нарративними кліше «чоловік перевдягається у жіноче плаття заради порятунку власного життя/втечі із ув'язнення», «юнак удає жінку заради любовних пригод», «чоловік займає місце дівчини під час побачення або весілля». Жіноча — «переодягнена жінка рятує власного чоловіка», «дівчина-воїн», «дівчина-чернець», «жінка удає чоловіка задля встановлення справедливості», «дівчина в чоловічому костюмі слідує за своїм коханим/наймається до нього слугою», «жінка вдається до візуальної зміни статі задля кар'єри, отримання влади» тощо.

Загальний огляд значної кількості фольклорно-літературних творів дозволяє зробити певні висновки щодо провідних тенденцій мотивацій крос-гендерних перевдягань, які, у свою чергу, визначають основні традиційні сюжетні ситуації цього тематичного кола. Чоловік вдається до такої трагедії, керуючись, переважно, егоїстичними бажаннями: прагненням любовних пригод (обман дозволяє безпечно спілкуватися із жінкою і уникнути покарання), необхідністю втечі із ув'язнення (самопорятунком). Дівчина ж, навпаки, переслідує шляхетну мету — врятувати чи повернути коханого, покарати зрадливого коханця або наклепника, встановити справедливість, довести власну придатність для якоїсь серйозної, «чоловічої» справи, професії тощо.

Надзвичайна затребуваність, популярність мотиву крос-гендерної трагедії не в останню чергу зумовлена його функціональним потенціалом. По-перше, придатністю для створення комічного ефекту,

карнавальної атмосфери, адже головний принцип комічного «связан с видимостью и ее проявлениями: иллюзиями, обманом, самообманом, ложью, виртуальностью, симулякрами, то есть лжеподобиями и т. д.» [15, с. 3]. Особливо це стосується чоловічої травестії [18, с. 338]. По-друге, перевдягання у костюм іншої статі є дієвим художнім засобом загострення інтриги та драматичної напруженості (наприклад, у пригодницьких сюжетах).

Для нової української літератури також характерне звернення до цього «мандрівного» мотиву з метою використання його як сміхового та авантюрного. Так, зокрема, у комічному аспекті ситуації із перевдяганням обіграє Г. Квітка-Основ'яненко. У «малоросійській опері в трьох діях» «Бой-жінка» Настя в костюмі улана грає роль власного коханця перед чоловіком: «Де ж се моя Настя? Казала, звістку подам, як мужик куди повіється... подала: я й прийшов, а її нема!» [7, с. 278]. А Сумасвод рядиться жінкою: «Сумасвод. Адже, бач, молодиця; колись була дівкою і усе ждала, щоб ти мене узяв, так, бач-бо, поквапився на другу... дарма. Ми так будемо любитися... мій голуб сизий» [7, с. 281]. І все дійство повною мірою відповідає вимогам легкого опереточного жанру, який набирає в комедії «характер інтриги, динамічність розвертывання сюжета, ситуации буффа с переодеваниями» [12, с. 41].

Однак все ж частіше українська література I пол. XIX ст. використовує крос-гендерні травестії для створення не комічного, а сентиментально-драматичного емоційного забарвлення у межах авантюрних сюжетних ситуацій. Так, зокрема, на особливу увагу заслуговує цей мотив в історичному романі «Чайковський» Є. Гребінки, оскільки, з одного боку, вказує на доцільність його включення до контексту європейської художньої традиції, а з іншого — зримо відображає національні уявлення: про обрізання волосся, як значну жертву для дівчини, та про неприпустимість перебування жінок на Січі.

Письменник трансформує-онаціональний традиційний наратив «дівчина в чоловічому костюмі слідує за своїм коханим». Марина, вбравшись козаком, знаходить свого коханого Олексія на Січі. «Ах ты, моя ненаглядная Марина! И для меня ты бросила дом, отца, родину? Для меня решилаась ехать верхом, по дикой стороне, надела казачье платье, обрезала свои длинные, темные косы? (И до сих пор в Малороссии считается величайшим бесчестьем отрезать девушке косу. Ни за какую плату девушка не согласится добровольно лишиться-

ся этого украшения. «Коса вырастет, а позору не вернешь», — обыкновенно отвечает она на предложения парикмахера или другого афериста, покупающего волосы. — *авт.*)

— На что они были мне?.. Разве удавиться было ими?.. Я с радостью взяла ножницы и обрезала их. Но когда они упали передо мною на стол, темные, длинные, волнистые — словно что оторвалось от моего сердца; не стану скрывать, я заплакала. «Косы, мои косы! — подумала я. — Сколько лет я свивала и развивала вас, сколько лет я гордилась вами перед подругами, когда вы, как черные змеи, красиво обвивались, переплетались вокруг головы моей и красный мак порою горел над вами, словно пламя!.. И вот я подняла на вас руку, подняла руку на самое себя!.. Падайте, слезы, крупным дождем на мои косы; не прирастут они, не пристанет скошенная трава к своему корню, не цвести сорванному цветку...» [4, с. 324].

Коли козакі дізнаються правду про Марину, то починають вимагати жорстокого покарання для Олексія, який порушив закон: «як можна прятати в Сечи жінчину? От жінчини і в раю чоловіку життя не було; а пусти її в Сечь...» [4, с. 326]. Єдиний можливий варіант уникнути страти виглядає абсолютно нереально: «Правда, коли найдеться жінчина, которая захотела бы из-под топора или петли прямо вести преступника в церковь и перевенчаться с ним, то его простят; да кто захочет опозорить себя? Да и где возьмется на Сечи жінчина? Люди в старину нарочно сделали такой закон: знали, что жінчине неоткуда взятися» [4, с. 332].

Однак інша закохана в Олексія дівчина, Тетяна, прагнучи врятувати його від смерті, все ж пробирається на Січ у чоловічому вбранні. «— Вот, братцы... — начал было Никита, но вдруг замолк: его молчаливый товарищ ровным шагом выступил на площадку, поклонился народу, снял шапку и спустил с плеч кобеняк. Народ с ужасом подался в стороны: на площадке стояла жінчина» [4, с. 335].

Епізоди за участі дівчат, які, керовані сильними почуттями, здатні на неймовірний ризик та жертви, пов'язані із візуальною зміною статі (обрізане волосся, перебування на Січі), надають оповіді сентиментально-героїчного звучання, закономірно викликаючи не сміх (як у «Бой-жінці» Г. Квітки-Основ'яненка), а захоплення. В цьому плані сюжетні ситуації, зображені українським майстром слова, є типологічно подібними до тих, що активно використовують європейські письменники (зокрема Тірсо де Моліна): вони дозволяють «показати

складність і багатоплановість натури зображуваної їм жінки. Травесті преображає не тільки зовнішність, але й природу жінки: перед нами людина, йдучий напролом, подолає найважчі перешкоди, здатний заздалегідь усе передбачити і усе розрахувати» [5, с. 340].

До міжнародного нарративного кліше «дівчина у чоловічому костюмі слідує за своїми коханими» звертаються також Г. Квітка-Основ'яненко («брат» Маса у «Заснуванні Харкова») та Т. Шевченко (вагітний «Володька» у «Капітанші»). Героїня «Заснування Харкова» за порадою пані Софії вдається до травестії, аби уникнути небажаного шлюбу та обвінчатися із милим її серцю Андрієм. «Масю наряди мальчиком, і в цей же вечір вийдете з Києва; в першому селенні обвенчаєтесь; далі да благословить Бог шлях ваш і да буде над вами воля його!» [6, с. 381]. Якщо пригоди перевдягненої Масі завершуються щасливо, а оповідь має романтично-сентиментальний характер, то у повісті Т. Шевченка — все більш буденно, реалістично й призводить до трагічного фіналу. Вивезений ад'ютантом із Франції після війни та покинутий ним «паж Володька» лише мовчки страждає у чужій країні, аж поки не помирає під час пологів. Таємниця справжнього імені, історія жінки, яка вдавалась до травестії, залишаються нерозгаданими. «Должно быть, или какая-нибудь кочующая актриса, или просто из модного магазина субретка, бог ее знает» [22, с. 326].

Візуальні зміни статі співвідносяться також не лише із хронологом «великої дороги», але й із темою маскараду, адже останній надає персонажам неабиякі можливості для любовних інтриг, пригод, гри із образами. Показовим у цьому плані є «Маскарадний випадок» Є. Гребінки, де використовується мотив «юнак удає жінку заради любовних пригод». Чоловік, покинутої бароном Лотхен, мстить йому за допомогою маскарадної травестії: думаючи, що захищає честь своєї дружини, барон власноруч приводить до неї у спальню молодика, якого вважає баронесою. Таким чином, знову відбувається актуалізація драматично-сентиментального модусу, пов'язаного із зображенням страждань жінок: обман дозволяє персонажу Є. Гребінки відчути сили образи, яку зазнала покинута ним дівчина. «Итальянец! Лазорини! — прошептал барон, судорожно сжимая в руке письмо. — О, если б я знал, что и жена здесь виновата!..» потім неровним шагом прошелеся по кімнаті, бросився в крісло, закрив лице руками, і гарячі сльози, может быть, впервые, заструились по щекам барона» [3, с. 274].

Таким чином, мотив крос-гендерної травестії є традиційним для фольклору та літератури. До нього ж звертаються й українські письменники: «Бой-жінка» та «Заснування Харкова» Г. Квітки-Основ'яненка, «Чайковський» та «Маскарад» Є. Гребінки, «Капітанша» Т. Шевченка. Оповідні кліше «дівчина у чоловічому вбранні слідує за своїм коханим» та «юнак удає жінку заради любовних пригод» зазнають трансформації: онаціональнення («Чайковський» Є. Гребінки, «Заснування Харкова» Г. Квітки-Основ'яненка), осучаснення та реалістично-побутового забарвлення («Капітанша» Т. Шевченка). У «Бой-жінці» за допомогою травестій створюється карнавально-сміхова атмосфера, необхідна для «легкого жанру» оперети, у «Маскараді» — гостра інтрига та драматична колізія.

Все вищезазначене демонструє близькість нової вітчизняної літератури від самого початку становлення європейським традиціям та іманентні їй тенденції до образного самовираження в ключових вимірах, що визначають художню специфіку. **Перспективи** досліджень мотиву крос-гендерної травестії в українській літературі пов'язані із необхідністю осмислення провідних тенденцій його творчого використання на подальших етапах її розвитку — до сучасності включно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Б. Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова / В. Б. Антонович, М. П. Драгоманов — К.: Типография М. П. Фрица, 1874. — Том первый. — 4, XXIV, 336 с.
2. Гайдай М. М. Чехословацько-українські фольклористичні взаємини (кінець XIX — початок XX ст.) / М. М. Гайдай // Слов'янське літературознавство і фольклористика: Республіканський міжвідомчий збірник. — 1971. — Випуск 7. — С. 74–90.
3. Гребінка Є. П. Маскарадний случай // Твори: у трьох томах / Є. П. Гребінка. — Київ: Наукова думка, 1981. — Т. 2. — С. 259–275.
4. Гребінка Є. П. Чайковский: [роман] // Твори: у трьох томах / Є. П. Гребінка. — Київ: Наукова думка, 1981. — Т. 2. — С. 275–406.
5. История западноевропейского театра: [в 8 томах] / [под ред. Г. Н. Бояджиева]. — М.: Наука, 1955–1988. — Т. 1. — 1955. — 751 с.: ил.
6. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Основание Харькова. Старинное предание // Зібрання творів: в семи томах / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. — Київ: Наукова думка, 1981. — Т. 6. — С. 367–405.

7. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Бой-жінка. Малороссийская опера в трех действиях // Зібрання творів в семи томах / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. — Київ: Наукова думка, 1979. — Т. 2. — С. 260–301.
8. Кржижановский Ю. Девушка-юноша (к истории мотива «перемена пола») / Ю. Кржижановский // Русский фольклор. — 1963. — Вып. 8. — С. 56–66.
9. Кузеля З. Славянські балади на тему: хлопець перебирається в жіночу одіж або каже себе занести в мішку до кімнати дівчини, щоб її звести / Зенон Кузеля // Науковий збірник, присвячений професорови Михайлові Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904) [передм. В. Гнатюка, Д. Коренця, І. Кривецького, С. Томашівського, І. Франка]. — Львів: Вид. Комітету; 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1906. — С. 538–575.
10. Landfester U. Sie und kein anderer war Romeo / U. Landfester // Codierungen von Liebe in der Kunstperiode / [Hrsg. von Walter Hinderer unter Mitwirkung von Alexander von Bormann]. — Würzburg: Königshausen und Neumann, 1997. — S. 85–113.
11. Миллер О. Ф. Илья Муромец и богатырство Киевское / О. Ф. Миллер. — СПб.: Типография Н. Н. Михайлова, 1869. — 830 с.
12. Немировская И. Д. Поэтика русской комической оперы XVIII века / И. Д. Немировская // Ученые записки Казанского государственного университета. Гуманитарные науки. — 2008. — Т. 150, книга 6. — С. 38–47.
13. Осиновская О. С. Семиолингвистические аспекты карнавализации в пьесах У. Шекспира и водевиле А. К. Гладкова: автореф. дис. .... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О. С. Осиновская. — Тюмень, 2010. — 25 с.
14. Прутова Н. В. Травестия в русской житийной литературе и эпосе: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература» / Н. В. Прутова. — Екатеринбург, 2002. — 16 с.
15. Рюмина М. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность / Марина Рюмина. — М.: Едиториал УРСС, 2003. — 320 с.
16. Сазонович И. П. Песни о девушке-воине и былины о Ставре Годиновиче / Сазонович И. П. — М.: Книга по требованию, 2011. — 183 с.
17. Стасов В. Происхождение русских былин / Владимир Стасов. — СПб.: Искусство, 1894. — 949 с.
18. Улюра Г. Гендерно маркированное переодевание как комическое (на материале русской классической литературы) / Г. Улюра // Δόξα / ДОКСА: збірник наукових праць з філософії та філології. — 2004. — Вип. 5. — С. 335–342.
19. Улюра Г. Маскулинный маскарад в русской культуре XVIII века / Г. Улюра // Мужское в традиционном и современном обществе: материалы

- научной конференции (16–18 апреля 2003 года) / Институт этнологии и антропологии РАН. — М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2003. — С. 74–75.
20. Флоря А. В. О некоторых гендерных аспектах художественного произведения / А. В. Флоря // Гендер: язык, культура, коммуникация: доклады первой международной конференции (25–26 ноября 1999 г.) / Московский государственный лингвистический университет. — М.: Из-во МГЛУ, 2001. — С. 358–361.
21. Франко І. Дівчина-воячка // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. — К.: Наукова думка. — 1978. — Т. 14. — С. 68–70.
22. Шевченко Т. Капитанша // Твори: в п'яти томах / Тарас Шевченко. — Київ: Дніпро, 1985. — Т. 3. — С. 303–360.

МОТИВ КРОСС-ГЕНДЕРНОЙ ТРАВЕСТИИ В УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ I ПОЛОВИНЫ XIX ст. НА ФОНЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ТРАДИЦИИ

Александра Николова, канд. филол. наук, доц.

Запорозький національний університет

Статья посвящена рассмотрению специфики творческого использования мотива кросс-гендерной травести украинскими писателями I половины XIX ст. (Г. Квиткой-Основьяненко, Е. Гребинкой, Т. Шевченко). Акцентируется типичность соответствующего феномена (распространенность в мифах, фольклоре, определенных жанрах художественной словесности), выделяются основные тенденции его научного осмысления исследователями.

Ключевые слова: *кросс-гендерная травестия, традиция, мотив, нарратив, художественная трансформация.*

THE MOTIVE OF CROSS-GENDER TRAVESTY IN UKRAINIAN LITERATURE IN THE FIRST HALF OF THE XIXth CENTURY IN EUROPEAN TRADITION

Alexandra Nikolova, Candidate of Philological Sciences Senior Lecturer

Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine

The article deals with the specificity of the motive of cross-gender travesty in the works of Ukrainian writers (works by G. Kvitka-Osnovyanyenko, E. Hrebinka, T. Shevchenko). The author describes the main trends in the study of the motive of cross-gender travesty (works by M. Antonovich, M. Drahomanov, Y. Krzyzanowski, Z. Kuselja, O. Miller, I. Franko, A. Ulyura, N. Prutova, O. Osinovskaya). The article presents the main trends of this phenomenon's scientific understanding (in aspects of semiotics, comparative, gender literary criticism).

The author demonstrates that this phenomenon is a typical and popular in the mythology (especially in Antique and Scandinavian mythology), in the folklore (in fairy

tales, heroic epics) and in the different genres of the literature (works by Lope de Vega, W. Shakespeare, P. Calderon, K. Goldoni, T. de Molina, B. Scott, J. Byron and others).

The author differentiates typical motives, that correlated with cross-gender travesty in the folklore and in the literature: «a man dresses as a woman for saving of life», «a man dresses as a woman for love affairs», «a woman dresses as a man for saving of husband», «girl-soldier», «girl-cloisterer» and others. Men's travesty is often seen as comical. Women's travesty is often seen as the serious, heroic act or the victim.

The analysis proves that Ukrainian literature is similar to the European literature. Ukrainian writers in their works transformed the motive of cross-gender travesty and they adapt it to the needs of Ukrainian reality, mentality.

Key words: cross-gender travesty, tradition, motive, narrative, artistic transformation.

REFERENCES

1. Antonovich, V. B. (1874), *Istoricheskiya pesni malorusskago naroda s obyasseniyami* VI. Antonovicha i M. Dragomanova [Historical songs of the Ukrainian people with explanations by VI. Antonovich and M. Dragomanov], (Vol. 1), Tipografiya M. P. Frica, Kyiv [in Russian].
2. Haidai, M. M. (1971), *Chechoslovatsko-ukrainski folklorystychni vzaiemyny (kinets XIX — pochatok XX st.)* [Czechoslovak-Ukrainian folk relationship (the end of XIX — the beginning of XX century)], *Respublikanskiy mizhvidomchyi zbirnyk «Slovianske literaturoznavstvo i folklorystyka»* [The Republican interdepartmental collection «Slavic literature and folklore»], no. 7, pp. 74–90 [in Ukrainian]
3. Hrebinka, E. P. (1981), *Maskaradnyj sluchaj* [During a masquerade party], *Tvory u trokh tomakh* [Collected Works in three volumes], (Vol. 2), Naukova dumka, Kyiv [in Russian].
4. Hrebinka, E. P. (1981), *Chajkovskij : [roman]* [Tchaikovsky : the novel], *Tvory u trokh tomakh* [Collected Works in three volumes], (Vol. 2), Naukova dumka, Kyiv [in Russian].
5. *Istoriya zapadnoevropejskogo teatra : v 8 tomah* (1955), [History of Western theater : in 8 volumes], edition by Boyadzhiev, G. N., (Vol. 1.), Nauka, Moscow [in Russian].
6. Kvitka-Osnovianenko, H. F. (1981), *Osnovanie Har'kova. Starinnoe predanie* [The Foundation of Kharkiv. The ancient legend], *Zibrannia tvoriv v semy tomakh* [Collected Works in seven volumes], (Vol. 6), Naukova dumka, Kyiv [in Russian].
7. Kvitka-Osnovianenko, H. F. (1979), *Boj-zhinka. Malorossiyskaya opera v trekh dejstviiyah* [Brave woman. The Ukrainian opera in three acts], *Zibrannia tvoriv v semy tomakh* [Collected Works in seven volumes], (Vol. 2), Naukova dumka, Kyiv [in Ukrainian].
8. Krzhizhanovskij, Y. (1963), *Devushka-yunosha (k istorii motiva «peremena pola»)* [The boy-girl (to the history of the motif of «sex change»)], *Russkij folklor* [Russian folklore], no. 8, pp. 56–66 [in Russian].

9. Kuzelia, Z. (1906), Slavianski baliady na temu: khlopets perebyraietsia v zhinochu odizh abo kazhe sebe zanesty v mishku do kimnaty divchyny, shchob yii zvesty [Slavic ballads on the subject: a man wears a woman's dress or says that someone brought his in the bag into the room to the girl, to seduce a girl] // Naukovyi zbirnyk prysviachenyi profesorovy Mykhailovy Hrushevskomu uchenykamy i prykhylnykamy z nahody Yoho desiatylyitnoi naukovoï pratsi v Halychyni (1894–1904) [A collection of papers dedicated to Hrushevsky, Mykola, by students and fans to its tenth anniversary of work in Galicia], Vyd. Komitetu; Z dpuk. Nauk. T-va im. Shevchenka, Lviv, pp. 538–575 [in Ukrainian].
10. Landfester, U. (1997), «Sie und kein anderer war Romeo», Codierungen von Liebe in der Kunstperiode [hrsg. von Walter Hinderer unter Mitwirkung von Alexander von Bormann], Königshausen und Neumann, Würzburg, S. 85–113 [in German].
11. Miller, O. F. (1869), Ilya Muromec i bogatyrstvo Kievskoe [Ilya of Murom and Bogatyr of Kiev], Tipografiya N. N. Mihajlova, Sankt-Petepburg [in Russian].
12. Nemirovskaya, I. D. (2008), Poetika russkoj komicheskoj opery XVIII veka [The poetics of the Russian comic Opera in the 18th century], Uchenye zapiski Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnye nauki [Scientific records of the Kazan state University. Humanitarian science], Vol. 150 (6), pp. 38–47 [in Russian].
13. Osinovskaya, O. S. (2010), Semiolingvisticheskie aspekty karnavalizacii v p'esah U. Shekspira i vodevile A. K. Gladkova [Semiolinguistic aspect of carnival in the plays of U. Shakespeare and vaudeville A. K. Gladkov], Thesis abstract for cand. sc. (Philology), 10.02.20, Tyumen state University, Tyumen', Russia [in Russian].
14. Prutova, N. V. (2002), Travestiya v russkoj zhitijnoj literature i ehpose [Travesty in the Russian hagiography literature and the epic], Thesis abstract for cand. sc. (Philology), 10.01.01, Ural state University, Ekaterinburg, Russia [in Russian].
15. Ryumina, M. (2003), Estetika smekha. Smekh kak virtual'naya real'nost' [The aesthetics of laughter. Laughter as virtual reality], Editorial URSS, Moscow [in Russian].
16. Sazonovich, I. P. (2011), Pesni o devushke-voine i byliny o Stavre Godinoviche [Songs about a girl-soldier and the epic about Stavr Godinovich], Kniga po Trebovaniyu, Moscow [in Russian].
17. Stasov, V. (1894), Proiskhozhdenie ruskij bylin [The Genesis of Russian epics], Iskustvo, Sankt-Petepburg [in Russian].
18. Ulyura, G. (2004), Genderno markirovanoe pereodevanie kak komicheskoe (na materiale russkoj klassicheskoi literatury) [Gender dressing up as a comic (in the works of Russian classical literature)], «Δόξα / DOKSA». Zbirnik naukovih prac' z filosofii ta filologii [«Δόξα / DOKSA». Collection of philosophy and philology scientific works], no. 5, pp. 335–342 [in Russian].
19. Ulyura, G. (2003), Maskulinnyj maskarad v russkoj kul'ture XVIII veka [Masculine masquerade in Russian culture of the 18th century], Muzhskoe v tradi-

- cionnom i sovremennom obshchestve. Materialy nauchnoj konferencii (16–18 aprelya 2003 goda) [Men in traditional and modern society. Proceedings of scientific conference (16–18 April 2003)], Moscow, Institut ehtnologii i antropologii RAN, April 16–18, 2003, pp. 74–75 [in Russian].
20. Florya, A. V. (2001), O nekotoryh gendernyh aspektah hudozhestvennogo proizvedeniya [About some gender aspects of the artwork], Doklady pervoj mezhdunarodnoj konferencii «Gender: yazyk, kul'tura, kommunikaciya» (25–26 noyabrya 1999 g.) [Reports of the first international conference «Gender: language, culture, communication» 25–26 November, 1999], Moscow, Moskovskij gosudarstvennyj lingvisticheskij universitet, Iz-vo MGLU, November 25–26, 1999, pp. 358–361 [in Russian].
  21. Franko, I. (1978), Divchyna-voiachka [The girl-soldier], Zibrannia tvoriv u 50-ty t. [Collected Works in fifty volumes], (Vol. 14), Naukova dumka, Kyiv [in Ukrainian].
  22. Shevchenko, T. (1985) Kapitansha [The woman of captain], Tvory v p'iaty to-makh [Works in five volumes], (Vol. 3), Dnipro, Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 1 лютого 2017 р.